

УДК 821.161.2

Матвійчук Ольга, ст. магістратури історико-філологічного факультету; науковий керівник – д.філол.н., професор Назарець В. М. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ФОРМИ ВНУТРІШНЬОТЕКСТОВОГО АДРЕСАТА У ЛІРИЦІ А. МОЙСІЄНКА

***Анотація.** У статті досліджено теоретичні аспекти визначення статусу внутрішньотекстового адресата поетичних текстів. Проблему досліджено на матеріалі адресованої лірики А. Мойсієнка, виокремлено типи внутрішньотекстового адресата за ознакою його формально-предметної вираженості та за ознакою його персоналізованості. Адресовану лірику розглянуто як метажанрове утворення, яке вбирає до себе поетичні жанри з підкресленою адресною настановою.*

***Ключові слова:** адресована лірика, внутрішньотекстовий адресат.*

***Аннотация.** В статье изложены теоретические аспекты определения статуса внутритекстового адресата поэтических текстов. Проблему исследовано на материале адресованной лирики А. Мойсиенка, выделено типы внутритекстового адресата по признаку его формально-предметной выраженности и по признаку его персонализированности. Адресованную лирику рассмотрено как метажанровое образование, выбирающее в себя поэтические жанры с подчеркнутой адресной установкой.*

***Ключевые слова:** адресованная лирика, внутритекстовый адресат.*

***Annotation.** The theoretical aspects of the addressee of the poetical works inside text status are considered in the article. The problem is investigated on the material of the A.Moisiienkj's addressed lyrics. The types of the inside text addressee are selected in accordance with the sign of its formal subject expression and the sign of its personalisation. Addressed lyric is considered as metagenre formation, which absorbs poetic genres with underlined addressed instruction.*

***Keywords:** addressed lyrics, inside text addressee.*

Кожен художній текст (прозовий, драматургічний чи поетичний) є принципово адресованим, оскільки створюється автором з розрахунку на потенційне його читачке сприйняття. Літературознавці виділяють специфічний образ читача, який у процесі творчості виникає в уяві автора

як певна, бажана для нього світоглядно-естетична перспектива, з точки зору якої потенційно сприймається його твір. Цей читацький образ існує не лише у вигляді своєрідного уявного співрозмовника автора, він також може знаходити своє втілення і в тексті самого твору, в епізодичних, адресованих до нього авторських зверненнях або у формі змалювання образів персонажів, світосприймання яких до певної міри моделює прийнятну для автора точку зору. Комунікативна організація такого твору набуває ознак специфічної ідейно-стетичної програми авторського впливу на адресата-читача. Але в цілому в цьому випадку маємо модель комунікації, у якій адресованість спрямована зовні, поза межі твору: «В ліриці комунікативна модель тексту виглядає наступним чином. Автор створює ліричний твір з характерними рисами поезиї, адресуючи його певному ідеальному в його уяві читачу – абстрагованому читачу. Автор, ліричний твір і абстрагований читач утворюють авторсько-читацьку комунікацію» [1, с. 6].

Такий тип комунікативної організації твору називають зовнішнім або зовнішньотекстовим, оскільки фактор адресації тут хоча й присутній, але не може служити предметом специфічної авторської рефлексії, точніше предметом художнього зображення, а поодинокі його образні вияви (у формі реалізованих у тексті окличних або запитальних словесно-синтаксичних конструкцій) використовуються як риторичні прийоми, пов'язані із потребою актуалізації додаткової уваги читача до тих або інших висловлюваних автором думок, ідейних аргументів, емоційно-ціннісних переживань.

Проблеми адресації, специфіка та теоретичні принципи її художньої реалізації, образ адресата та типологічні різновиди моделей його уведення в поетичний текст досліджено у працях С. Артёмової, Є. Дмитрієва, Л. Гінзбурга, І. Ковтунова, Г. Степанова. Водночас, чимало аспектів цієї проблеми залишаються недостатньо висвітленими, потребують додаткової уваги, зокрема, в ракурсі співвідношення теоретично декларованих моделей художньої адресації та їх практичного впровадження в творчості того або іншого поета.

Сучасні дослідження генологічної природи лірики А. Боровської, С. Бройтмана, О. Зирянова, Ю. Клим'юка, Н. Лейдермана, Р. Співак, Л. Чернець, М. Ткачука поряд із традиційним жанровим (канонічним та неканонічним жанрами), тематичним (предметно визначеними естетичними домінантами) або жанрово-тематичним (у різних теоретичних модифікаціях) поділом поезії пропонують достатньо перспективний і переконливий підхід до класифікації типів ліричних творів, в основу якого покладена їх диференціація за ознакою належності до певного метажанрового утворення.

Метою нашої статті є дослідження специфіки художнього вияву образу внутрішньотекстового адресата в адресованій ліриці А. Мойсієнка.

Об'єктом аналізу є тридцять чотири поетичні тексти А. Мойсієнка, що належать до адресованої лірики.

Метажанр можна визначити як таке синтетичне художнє утворення, яке вбирає до себе низку окремих жанрів, споріднених за певними структурно-семантичними ознаками. До числа подібних метажанрових утворень відноситься адресована лірика як специфічний художній комплекс, що вбирає до себе три жанри – послання, присвяту та віршований лист.

Узагальнюючи класифікацію типів комунікативної організації ліричного твору, можна зробити висновок про подвійну семантичну природу реалізації принципу адресованості в поетичному тексті. З одного боку, з іншого боку, поряд із цим, зовнішньотекстовим (авторсько-читачьким) типом комунікації, в поетичних текстах може бути представлений й принципово інший за своєю семантикою тип, так би мовити – внутрішньотекстовий, у якому адресація виступає не як риторичний прийом, а як специфічний предмет зображення, як певна комунікативно-семантична стратегія, що підпорядковує собі усі структурні елементи художньої організації твору: «безумовно, сам по собі прийом звернення в поезії використовується достатньо широко, однак у поєднанні з певним комплексом інших ознак звернення може набувати особливої функції у тому випадку, коли воно обумовлене наявністю конкретного адресата. Наявність реального кореспондента або співрозмовника передбачає не лише форму початкового звернення у посланні, але й особливе «ти» його змісту, особливу роль авторського «я» в художній структурі тексту, інтонаційно-стильову манеру вірша. Звернення до конкретного адресата з метою спілкування з ним є основним смисловим структуроутворюючим принципом «листа у віршах» [2, с. 17].

В цьому типі комунікативна структура твору суттєво ускладнюється і набуває ознак подвійної адресації, оскільки крім зовнішньотекстового адресата (читача) тут з'являється ще й внутрішньотекстовий адресат (особа, до якої безпосередньо звертається автор, спрямовуючи на її адресу зміст свого послання): «Розрізняються адресат висловлювання, до якого спрямоване повідомлення у цілому, і адресат, який входить у внутрішню структуру повідомлення. Їх можна назвати зовнішнім і внутрішнім адресатом. Читач – це зовнішній адресат, на якого розраховано висловлювання автора – поетичний твір, текст. Внутрішні адресати – ті, до кого звертається поет. Це може бути товариш, кохана, природна стихія, речі – усе, що існує в цьому світі. Це може бути і один із зовнішніх адресатів, наприклад читач у ролі узагальненого або невизначеного адресата. В цих випадках зовнішній адресат вводиться в структуру повідомлення і стає внутрішнім адресатом» [3, с. 20].

Наявність внутрішньотекстового адресата, особи, якій спрямовує зміст свого звернення автор, – це головна умова текстів адресованої лірики. Адресат виступає надзвичайно важливим семантичним компонентом

комунікативної організації адресованого ліричного тексту, оскільки саме він, його морально-психологічні особливості, його суспільний, професійний статус, характер стосунків із автором зрештою й зумовлюють той або інший зміст та тип спрямованості адресації.

В сучасному літературознавстві, зокрема в дослідженнях, присвячених адресованій ліриці, найчастіше використовуються два типи класифікацій внутрішньотекстового адресата: 1) за ознакою його формально-предметної вираженості; 2) за ознакою його персоналізованості.

1. *Формально-предметна вираженість адресата.* В цьому типі класифікації можливі дві модифікації.

1) Адресат формально виражений, але не конкретизований. Формальна вираженість адресата означатиме, що в поетичному тексті він виявлений граматично, у формі прямого («ти», «ви») або опосередкованого («він», «вони», різноманітні типи лексичних та метафоричних номінацій) звернення, але при цьому автор не конкретизує його образ, не надає йому рис образно-предметної деталізації (А. Мойсієнко «Так мені потрібна Ваша посмішка»):

Так мені потрібна Ваша посмішка...

В душу мовби лезо хто ввігнав.

Й день без Вас – немов прожитий

поспіхом:

Втратив щось, чогось не наздогнав... [4, с. 57].

2) Адресат формально виражений і конкретизований. Крім наявних у тексті граматичних або лексичних форм звернення, автор ще й додатково конкретизує образ свого адресата. Подібна конкретизація може стосуватися певних морально-етичних, психологічних рис адресата, його світоглядних настанов, біографічних обставин життя, його портретної зовнішності, інтер'єрного оточення і т.п. (А. Мойсієнко «На смерть Миколи Платоновича Бажана»):

Ще вчора газета –

На всю Україну,

І Ви на знамку тому,

Що посмішкою

Кожне обличчя

(півдужини семінаристів ірпінських),

Вашою посмішкою осонене.

Це ж недавно, здається,

недавно, недавно –

Як сьогодні, бачу:

Вам на плечі пальто

Подає Іван Драч

після вечора

літературного... [4, с. 340].

2. *Вираженість адресата за ознакою його персоналізованості.* За ознакою персоналізованості виділяють три типи адресатів: 1) персоналізований адресат; 2) узагальнений адресат; 3) умовний адресат. Кожен з цих трьох виділених типів адресатів має й свої різновиди.

1. *Персоналізований адресат.* Персоналізований адресат – це реальна, біографічна особа, якій присвячений адресований поетичний текст. В проаналізованому нами поетичному масиві адресованих текстів А. Мойсієнка було виявлено такі різновиди персоналізованого адресата:

– члени родини: «Натомились, мамо, натомились мамо...»; «Спасибі дощу і тобі спасибі...»;

– знайомий / знайома: «Так мені потрібна Ваша посмішка...», «Присядемо на березі Десни...», «Коли повертаю з чергового відрядження», «На знімку тім, де сад в обрамі літа...», «Харків спить. Не сплять лиш семафори...», «Згадаємо про Ніжин і Мутичів...» (адресовано А. П. Грищенку), «Не сила полишать Носівку...» (адресовано С. Я. Єрмоленко), «Віків Троянових вали...» (адресовано В. Г. Скляренкові), «Буйвалуватість дум і хмар байвалуватість...» (присвята: «В. В. Німчукові в дні Помаранчевої революції»), «І знов чернігівська дорога...» (з присвятою: «Пам'яті Сашка Самійленка»), «О тави вато Варто трав... (П. Поповичу);

– представник певної професії / виду діяльності: «Шахи», «Тим словам, що на душу лягли...» (з присвятою: «Світлій пам'яті мого вчителя, професора української філології І. К. Чаплі»);

– поет: «Коні» (Іванові Драчу), «Сонет» (Дмитрові Павличку), «О, так сонно соняхи цвітуть...» (О. П. Довженку), «В зелених переспівах зоряно-криляно-клично...» (Євгенові Гуцалу), «Відколи ми – пекельне це ускелля...» (з присвятою: «Юносові, моему другу, кримськотатарському поетові»), «На смерть Миколи Платоновича Бажана», «За тінню – тінь, за білою – багряна...» (з присвятою: «Азербайджанському поетові Аббасу Абдулі»).

2. *Узагальнений адресат.* Узагальнений адресат – це індивідуально неконкретизований адресат, який представлений певною масовою аудиторією. В поезії А. Мойсієнка – це переважно якнайширше коло адресатів (людство): «І древній скіф недаремо так прорік...», «Нарікає на комп'ютер, що той розгубив пам'ять...», «Тож помолімося і ми...»; або спільнота громадсько-політичних діячів радянської епохи: «Вино із вишень молоде бродило...» (з присвятою: «Славним лицарям тих далеких буремних років»).

3. *Умовний адресат.* Умовний адресат – це адресат, який співвідноситься не з людською постаттю (в її конкретно-індивідуальній чи узагальненій іпостасі), а з певними образами людської уяви, яким надається більш або менш персоніфікована форма. В адресованих текстах А. Мойсієнка наявні такі різновиди умовного адресата: природні об'єкти (степ: «Гей, на

синьому небі, на блакитному...», річка: «Павло Грабовський»), пори року (серпень: «А літо сліпо спішило в осінь...»), рукотворні об'єкти (місто: «Столице козацька, це ж де твої стяги...»), частина міста: «Андріївський узвозе, круто спадаєш ти до Дніпра...», дорога: «Дорога мене підіймала, мов ранішню віть свою беззахисну...»).

Отже, значну частину поетичного доробку А. Мойсієнка становить адресована лірика, тобто поетичні тексти, предметом зображення в яких виступає комунікація із внутрішньотекстовим адресатом. Внутрішньотекстовий адресат поетичних текстів А. Мойсієнка може бути диференційований: 1) за ознакою його формально-предметної вираженості; 2) за ознакою його персоналізованості. Кожен з цих двох виділених типів адресатів має в адресованій ліриці А. Мойсієнка й свої різновиди. Перспективами подальшого дослідження поезії А. Мойсієнка стане дослідження специфіки художнього вияву образу автора та жанрової організації його адресованих текстів.

1. Романова И. В. Поэтика Иосифа Бродского : лирика с коммуникативной точки зрения: автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : 10.01.01 / И. В. Романова; ГОУ ВПО «Смоленский государственный университет». – Смоленск, 2007. – 44 с.
2. Кихней Л. Г. Стихотворные послания в русской поэзии начала XX века: дисс... канд. филол. наук: 10.01.02 / Л. Г. Кихней; МГУ им. М. В. Ломоносова. – М., 1985. – 175 с.
3. Ковтунова И. И. Поэтический синтаксис / И. И. Ковтунова. – М.: Наука, 1986 – 208 с.
4. Мойсієнко А. К. Вибране : Поезії і переклади / А. К. Мойсієнко; передмова акад. Жулинського М. Г. – К. : Фенікс, 2006. – 528 с.